

<https://doi.org/10.36719/2706-6185/40/68-74>

Əsmər Sadıqova
Bakı Biznes Universiteti
magistrant
sadiqovaesmer808@gmail.com

Auditdə iqtisadi təhlil prosedurları və onların təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Xülasə

Bu tədqiqat işi audit təcrübələrində iqtisadi təhlil prosedurlarının əhəmiyyətini araşdırır və onların təkmilləşdirilməsi üçün tövsiyələr verir. Auditdə iqtisadi təhlil təşkilatın fəaliyyətini, risklərin idarə edilməsini və qaydalara uyğunluğunu qiymətləndirmək üçün maliyyə məlumatlarının qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur. Effektiv iqtisadi təhlil audit nəticələrinin etibarlılığını artırır və məlumatlı qərarların qəbulunu dəstəkləyir. Əhəmiyyətinə baxmayaraq, bir çox auditdə iqtisadi təhlilə sistemli yanaşma yoxdur, nəticədə, qeyri-ardıcıl nəticələr və kritik məsələlərə potensial nəzarət baş verir. Bu tədqiqat kəmiyyət metodlarının məhdud istifadəsi, iqtisadi göstəricilərin qeyri-kafi inteqrasiyası və köhnəlmiş modellərə etibar da daxil olmaqla, mövcud təcrübələrdə ümumi problemləri müəyyən edir. Auditlərdə iqtisadi təhlili təkmilləşdirmək üçün məqalə bir neçə istiqamət təklif edir: birincisi, maliyyə tendensiyaları və anomaliyaları haqqında daha dərin anlayışları asanlaşdırmaq üçün qabaqcıl məlumat analitika vasitələrinin qəbulu. İkincisi, təşkilatın maliyyə sağlamlığının daha əhatəli görünüşünü təmin etmək üçün daha geniş iqtisadi göstəricilərin birləşdirilməsi. Üçüncüsü, iqtisadi təhlil və tənqidi düşüncə bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün auditor hazırlığının artırılması. Bu təkmilləşdirmələri həyata keçirməklə auditorlar öz nəticələrinin dəqiqliyini və uyğunluğunu artırır, nəticədə, daha yaxşı idarəetmə və maliyyə idarəciliyinə gətirib çıxara bilərlər. Bu tədqiqat audit prosesinin əsas komponenti kimi iqtisadi təhlilə üstünlük verərək, audit təcrübələrində paradigma dəyişikliyinə ehtiyac olduğunu vurğulayır.

Açar sözlər: *iqtisadi təhlil, audit prosedurları, maliyyə qiymətləndirilməsi, xərc-fayda təhlili, riskin qiymətləndirilməsi, data analitikası*

Asmar Sadigova
Baku Business University
Master student
sadiqovaesmer808@gmail.com

Economic Analysis Procedures in Audit and Directions for Their Improvement

Abstract

This study examines the importance of economic analysis procedures in audit practices and provides recommendations for their improvement. In auditing, economic analysis involves the evaluation of financial data to assess an organization's performance, risk management, and regulatory compliance. Effective economic analysis increases the reliability of audit results and supports informed decision-making. Despite its importance, many audits lack a systematic approach to economic analysis, resulting in inconsistent results and potential oversight of critical issues. This study identifies common problems in current practices, including limited use of quantitative methods, insufficient integration of economic indicators, and reliance on outdated models. The paper suggests several directions for improving economic analysis in audits: first, the adoption of advanced data analytics tools to facilitate deeper understanding of financial trends and anomalies. Second, the aggregation of broader economic indicators to provide a more comprehensive view of an organization's financial health. Third, improving auditor training to develop economic analysis

and critical thinking skills. By making these improvements, auditors can increase the accuracy and consistency of their findings, ultimately leading to better governance and financial management. This study highlights the need for a paradigm shift in audit practices, favoring economic analysis as a key component of the audit process.

Keywords: *economic analysis, audit procedures, financial evaluation, cost-benefit analysis, risk assessment, data analytics*

Giriş

Getdikcə mürəkkəbləşən iqtisadi mənzərədə auditin rolu sadəcə uyğunluq yoxlanışından təşkilat fəaliyyətinin və maliyyə sağlamlığının integral qiymətləndirilməsinə çevrilmişdir. Auditdə iqtisadi təhlil prosedurları auditorlar üçün mühüm alət rolunu oynayır və onlara təkcə maliyyə hesabatlarının düzgünlüyünü deyil, həm də təşkilatın davamlılığına və böyüməsinə təsir edən əsas iqtisadi reallıqları qiymətləndirməyə imkan verir. Bu prosedurlar bir sıra metodologiyaları, o cümlədən nisbət təhlili, trend təhlili və mənfəət-xərc təhlilini əhatə edir ki, bunlar birlikdə müəssisənin əməliyyat səmərəliliyi, bazar mövqeyi və riskə məruz qalma ilə bağlı anlayışlar təqdim etmək məqsədi daşıyır ("Mühasibat uçotu haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 2005).

Tədqiqat

Onların əhəmiyyətinə baxmayaraq, bir çox ənənəvi iqtisadi təhlil prosedurları məhdudiyyətlərlə üzləşir. Bunlara real vaxt tendensiyalarını və potensial riskləri gizlədə bilən tarixi məlumatlara etibar, eləcə də bugünkü dinamik biznes mühitində dəyəri getdikcə artıran qeyri-maliyyə göstəriciləri ilə integrasiyanın olmaması daxil ola bilər. Bundan əlavə, texnologiyanın sürətli inkişafı və böyük verilənlər analitikasının yüksəlişi auditorlar üçün həm çətinliklər, həm də imkanlar yaradır. Təşkilatlar daha çox məlumatlara əsaslanan kimi, auditlərdə daha təkmil, vaxtında və müvafiq iqtisadi təhlilə tələbat böyükdür ("Auditor xidməti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1994).

Bu tədqiqat auditlərdə iqtisadi təhlil prosedurlarının cari mənzərəsini tədqiq edir, əsas çətinlikləri və təkmilləşdirilməli sahələri müəyyən edir. O, həmçinin bu prosedurların effektivliyini artırma bilən innovativ yanaşmaları və ən yaxşı təcrübələri araşdıracaq və auditorların maraqlı tərəflərə daha əhatəli anlayışlar çatdırmasını təmin edəcək. İqtisadi təhlilə daha vahid və perspektivli yanaşmanı mənimsəməklə, auditorlar davamlı dəyişikliklər dövründə etibarlı məsləhətçilər kimi öz rollarını daha yaxşı yerinə yetirə bilərlər.

Auditdə iqtisadi təhlil prosedurları və onların təkmilləşdirilməsi

İqtisadi təhlil maliyyə məlumatlarını qiymətləndirmək və təşkilatın əməliyyatlarının səmərəliliyini və effektivliyini qiymətləndirmək üçün çərçivə rolunu oynayan audit prosesində mühüm rol oynayır. Müəssisələr getdikcə mürəkkəbləşən mühitlərdə fəaliyyət göstərdikcə, auditorlar daha dəqiq fikir və tövsiyələr vermək üçün iqtisadi təhlil prosedurlarını təkmilləşdirməlidirlər. Bu tədqiqat auditdə mövcud iqtisadi təhlil prosedurlarını araşdırır, onların məhdudiyyətlərini müəyyənləşdirir və təkmilləşdirmə istiqamətlərini təklif edir (Səbzəliyev, Quliyev, Zeynalova, 2014, s. 42).

Auditdə iqtisadi təhlil icmal

Auditdə iqtisadi təhlil təşkilatın fəaliyyətini və maliyyə sağlamlığını qiymətləndirmək üçün müxtəlif analitik üsullar vasitəsilə maliyyə məlumatlarının qiymətləndirilməsini əhatə edir. Əsas məqsədlərə aşağıdakılar daxildir:

1. *Maliyyə performansının qiymətləndirilməsi:* Auditorlar təşkilatın maliyyə vəziyyətini qiymətləndirmək üçün gəlir artımı, gəlirlilik və likvidlik kimi əsas maliyyə göstəricilərini təhlil edirlər.
2. *Risqlərin müəyyən edilməsi:* İqtisadi təhlil vasitəsilə auditorlar təşkilatın fəaliyyətinə təsir edə biləcək potensial maliyyə və əməliyyat risklərini müəyyən edə bilərlər.
3. *Müqayisə:* Təkmilləşdirilməli sahələri müəyyən etmək üçün təşkilatın maliyyə fəaliyyətinin sənaye standartları və ya rəqibləri ilə müqayisəsi.

4. *Xərc-Fayda təhlili*: Layihələrin və ya təşəbbüslərin iqtisadi məqsədə uyğunluğunun qiymətləndirilməsi, resursların səmərəli şəkildə bölüşdürülməsini təmin etmək (Səbzəliyev, Quliyev, 2014, s. 64).

İqtisadi təhlilin mövcud prosedurları

1. Nisbətlərin təhlili

Nisbət təhlili təşkilatın maliyyə vəziyyətini qiymətləndirmək üçün auditlərdə istifadə olunan əsas vasitədir. Əsas nisbətlərə aşağıdakılar daxildir:

- Likvidlik nisbətləri: Təşkilatın qısamüddətli öhdəlikləri yerinə yetirmək qabiliyyətini qiymətləndirmək.
- Mənfəət əmsalları: Təşkilatın gəlir, aktiv və ya kapitala nisbətən mənfəət əldə etmək qabiliyyətini qiymətləndirmək.
- Leverage nisbətləri: Təşkilatın borc səviyyələrini ölçməklə maliyyə riskinin dərəcəsini təhlil etmək.

Nisbət təhlili dəyərli fikirlər təqdim etsə də, potensial yanlış şərhələr və tarixi məlumatlara həddən artıq etibar etmək kimi məhdudiyyətlərə malikdir.

2. Trend analizi

Trend təhlili performansda nümunələri və dəyişiklikləri müəyyən etmək üçün zamanla maliyyə məlumatlarının tədqiqini əhatə edir. Müxtəlif dövrlər üzrə maliyyə hesabatlarını müqayisə etməklə, auditorlar artım trayektoriyalarını qiymətləndirə və hər hansı anomaliyaları vurğulaya bilərlər. Bununla belə, bu yanaşma performans təsir edən xarici amilləri nəzərdən qaçıraaraq, natamam nəticələrə gətirib çıxara bilər (İsmayılov, Əhmədov, Muxtarova, Allahverdiyeva, 2015, s. 27).

3. Variasiya təhlili

Fərqlilik təhlili faktiki maliyyə fəaliyyətini büdcədə nəzərdə tutulmuş rəqəmlərlə müqayisə edir. Bu, auditorlara uyğunsuzluqları müəyyən etməyə və onların arxasında duran səbəbləri anlamaya kömək edir. Effektiv olmasına baxmayaraq, bu üsul vaxt apara bilər və performans təsir edən daha geniş iqtisadi konteksti tutmaya bilər (Soliman, 2020, s. 180).

4. Əlavə iqtisadi dəyər

Əlavə iqtisadi dəyər, kapitalın tələb olunan gəlirindən yuxarı yaradılmış dəyəri hesablayan performans ölçüsüdür. Bir təşkilatın səhmdarları üçün sərvət yaratmaq qabiliyyətinə dair anlayışlar təqdim edir. Faydalı olmasına baxmayaraq, əlavə iqtisadi dəyər müəyyən etmək çətin ola bilər kapital təxminlərinin dəqiq dəyərini tələb edir (Novruzov, Qənizadə, Yaqubov, 2015, s. 25).

Cari prosedurların məhdudiyyətləri

Mövcud iqtisadi təhlil prosedurları əsas anlayışları təmin etsə də, onların nəzərə cərpacaq məhdudiyyətləri var:

1. Məlumatın keyfiyyəti: İqtisadi təhlilin düzgünlüyü əsas məlumatların keyfiyyətindən çox asılıdır. Qeyri-dəqiq və ya natamam məlumatlar yanlış nəticələrə gətirib çıxara bilər.
2. Statik təhlil: Nisbət və trend təhlili kimi bir çox ənənəvi üsullar tez-tez statik məlumatlara əsaslanır və iqtisadi mühitdə real vaxt dəyişikliklərini hesaba almır.
3. Kontekstin olmaması: Mövcud prosedurlar maliyyə göstəricilərinə təsir edən xarici iqtisadi amilləri, sənaye meyllərini və tənzimləyici dəyişiklikləri adekvat şəkildə nəzərə almaya bilər (Dashtbayaz & Mohammadi, 2016, s. 27).
4. Kəmiyyət göstəricilərinə həddən artıq diqqət yetirilməsi: Kəmiyyət məlumatı həlledici olsa da, idarəetmə təcrübələri, korporativ mədəniyyət və bazar şərtləri kimi keyfiyyət amilləri də təşkilatın fəaliyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bilər, lakin çox vaxt diqqətdən kənarda qalır.

Təkmilləşdirmə istiqamətləri

Auditlərdə iqtisadi təhlil prosedurlarını təkmilləşdirmək üçün təkmilləşdirmə üçün bir neçə istiqamət araşdırıla bilər:

1. Advanced data analytics-in integrasiyası

Qabaqcıl məlumat analitikasından və maşın öyrənmə kimi alətlərdən istifadə iqtisadi təhlilin dəqiqliyini və səmərəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırmağa bilər. Bu texnologiyalar auditorlara real

vaxt rejimində böyük həcmdə məlumatları təhlil etməyə, nümunələri müəyyən etməyə və daha əsaslı qərarlar qəbul etməyə imkan verir (Abbasov, 2009, s. 21).

2. Təkmilləşdirilmiş riskin qiymətləndirilməsi modelləri

Həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət amillərini özündə birləşdirən daha mürəkkəb risk qiymətləndirmə modellərinin hazırlanması təşkilatın risk profilinin hərtərəfli görünüşünü təmin edə bilər. Auditorlar təhlillərini təkmilləşdirmək üçün bazar meylləri, iqtisadi göstəricilər və tənzimləyici dəyişikliklər kimi xarici amilləri nəzərə almalıdırlar.

3. Davamlı monitoring və real vaxt analizi

Davamlı monitoring sistemlərinin tətbiqi auditorlara real vaxt rejimində təhlil aparmağa imkan verə bilər ki, bu da onlara yalnız dövrü təhlillərə etibar etməkdənsə, yaranan problemləri aşkar etməyə imkan verir. Bu proaktiv yanaşma vaxtında müdaxilələrə və maliyyə fəaliyyətinin daha dəqiq qiymətləndirilməsinə səbəb ola bilər (Əliyeva, 2016, s. 48).

4. Keyfiyyət amillərinin vurğulanması

Keyfiyyətli təhlilin iqtisadi qiymətləndirmələrə daxil edilməsi təşkilatın fəaliyyətinin daha vahid görünüşünü təmin edə bilər. Müvəffəqiyyət və ya uğursuzluğun səbəblərini daha yaxşı başa düşmək üçün kəmiyyət göstəriciləri ilə yanaşı idarəetmənin effektivliyi, işçilərin işə cəlb edilməsi və müştəri məmnuniyyəti kimi amillər nəzərə alınmalıdır.

5. Təlim və inkişaf

İqtisadi təhlil bacarıqlarını artırmaq üçün auditorların təliminə və inkişafına sərmayə qoymaq vacibdir. Buraya təkcə məlumatların təhlili ilə bağlı texniki bacarıqlar deyil, həm də iqtisadi prinsiplər və bazar dinamikası haqqında anlayış daxildir (Akdogan & Boyacioghlu, 2014, s. 22).

6. Əməkdaşlıq yanaşması

Auditorlar, maliyyə analitikləri və rəhbərlik arasında əməkdaşlığın təşviq edilməsi təşkilatın fəaliyyətinin daha əhatəli başa düşülməsinə səbəb ola bilər. Birgə seminarlar və müzakirələr bilik mübadiləsinə təşviq edə və iqtisadi təhlilin ümumi keyfiyyətini artırmağa bilər (Abbasov, Cəfərov, 2011, s. 25).

İqtisadi təhlil təşkilatın maliyyə göstəriciləri haqqında anlayışlar təmin edən və təkmilləşdirilməli sahələri müəyyən edən audit prosesinin mühüm tərkib hissəsidir. Nisbət, trend və dispersiya təhlilləri kimi cari prosedurlar dəyərli məlumatlar təqdim etsə də, onların nəzərəcarpacaq məhdudiyyətləri də var. Qabaqcıl məlumat analitikasını inteqrasiya etməklə, risk qiymətləndirmə modellərini təkmilləşdirməklə, davamlı monitoringi həyata keçirməklə və keyfiyyət amillərini vurğulamaqla auditorlar iqtisadi təhlil prosedurlarını əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşdirə bilərlər. Biznes mühiti təkamül etməyə davam etdikcə, bu təcrübələrin uyğunlaşdırılması auditorların müvafiq və icra edilə bilən fikirlər təqdim etmələri və nəticədə daha yaxşı təşkilati performans və davamlılığa töhfə vermələri üçün vacib olacaq.

Audit keyfiyyətinin korporativ qərarlara təsiri

Audit keyfiyyətinin korporativ qərarlara təsiri korporativ idarəetmənin, maliyyə hesabatlarının və strateji planlaşdırmanın bir çox aspektlərini əhatə edən çoxşaxəli mövzudur. Auditin keyfiyyəti investorların, kreditorların, rəhbərliyin və digər maraqlı tərəflərin şirkətin maliyyə hesabatlarına inamına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Auditin əhəmiyyətini qiymətləndirmək olmaz, çünki o, əsaslandırılmış korporativ qərarların qəbulu üçün əsas olan maliyyə məlumatlarının etibarlılığını və şəffaflığını təmin edir (Cəfərov, 2019, s. 12).

Auditin keyfiyyəti korporativ idarəetmədə və qərarların qəbulunda mühüm rol oynayır. O, təkcə maliyyə hesabatlarının düzgünlüyünü və düzgünlüyünü təmin etmir, həm də daxili nəzarəti təkmilləşdirməyə, riskləri azaltmağa və bütün maraqlı tərəflərlə etimadın yaradılmasına kömək edir. Nəticə etibarilə, keyfiyyət auditini şirkətin strateji inkişafına və maliyyə sabitliyinə təsir edən davamlı və effektiv idarəetmənin tərkib hissəsidir.

Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının konseptual məqsədləri sırasında Azərbaycan iqtisadiyyatının strateji maraqlarına uyğun müasir rəqabətqabiliyyətli bank sektorunun formalaşdırılması məsələsi mühüm yer tutmuşdur. Belə yanaşma ölkədə bank sektorunun yeni inkişaf modelinin formalaşmasına, onun dayanıqlığının təmin edilməsinə, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin maliyyələş-

dirilməsində bankların rolunun artırılmasına, strateji planda keyfiyyət amillərinin prioritetləşdirilməsinə və s. zəruridir (Səbzəliyev, Quliyev, Zeynalova, 2014, s. 23).

Bank sektorunda risk yönümlü nəzarətin geniş miqyasda tətbiqi üçün ilk növbədə müvafiq konsepsiyanın hazırlanması, banklarda risklərin idarə olunması üçün normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi, yeni metodoloji yanaşmanın formalaşdırılması zəruridir. əsas risk kateqoriyalarının qiymətləndirilməsi, daxili nəzarət və risklərin idarə edilməsi sisteminin formalaşdırılması üçün. Belə bir şəraitdə strateji planlaşdırmanın inkişafı və kommersiya banklarının fəaliyyətində auditin rolunun gücləndirilməsi aktual məsələlərdən biri kimi diqqəti cəlb edir. Təcrübə göstərir ki, kommersiya banklarının səmərəli fəaliyyəti və onların bazarda strateji mövqelərinin qorunub saxlanması daha çox strateji planlaşdırmanın və bankdaxili planlaşdırmanın təşkilindən asılıdır. Bunlarla yanaşı, Bazel Komitəsinin bank nəzarəti üzrə tövsiyələrinin dünya və ölkənin bank təcrübəsində tətbiqi bu məsələnin aktual olduğunu deməyə əsas verir (Cəfərov, 2019, s. 34).

Müasir dövrdə kommersiya bankları öz fəaliyyətlərinin strateji planlaşdırılması ilə deyil, daha çox operativ cəhətləri ilə məşğul olurlar. Bazar iqtisadiyyatının inkişafı və maliyyə bazarında rəqabətin güclənməsi bankların fəaliyyətində strateji planlaşdırmanın təşkilini və ondan müntəzəm istifadəni tələb edir. Rəqabət indi təkcə bank məhsul və xidmətlərində deyil, həm də planlaşdırma mexanizmində, risk və qeyri-müəyyənlik şəraitində düzgün idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsinə imkan verən strateji inkişaf hədəflərinin dəqiq müəyyən edilməsində baş verir (Səbzəliyev, Quliyev, 2014, s. 704).

Auditor fəaliyyəti həm audit firmaları, həm də müstəqil auditorlar, həm də fəaliyyəti auditor yoxlamasına məruz qalan təşkilatın ixtisaslaşmış strukturu tərəfindən həyata keçirilir. Bir çox cəhətdən hər iki yoxlama növünün son məqsədi üst-üstə düşür, bu da nəzarətdir. Bununla belə, onların fəaliyyətinin məzmununda və xarakterində mühüm fərqlər var.

Xarici auditlə müqayisədə daxili audit fərqli xüsusiyyətə, təyinat və təşkilatlanma proseduruna malikdir. Ümumi qəbul edilmiş qaydaya görə, daxili auditin ümumi vəzifəsi təşkilata öz vəzifələrini və funksiyalarını səmərəli şəkildə yerinə yetirməkdə kömək etməkdir. Auditin nəticələri və onların qiymətləndirilməsi audit obyektı üçün xarakterik olan daxili nəzarət sisteminin səviyyəsi haqqında ətraflı təsəvvür əldə etməyə imkan verir.

Fikrimizcə, müasir bank praktikasında audit təşkilatının müəyyən edilmiş ümumi prinsip və qaydalarına əsaslanaraq, böyük əhəmiyyət kəsb edən audit obyektı üzrə standart nəzarət sxeminin işlənilib hazırlanması və bankların öz öhdəliklərini qoruyub saxlaması üçün çox vacibdir. strateji planda tutduğu mövqedən ötrü strateji planlaşdırmanın auditinə və bu sahədə beynəlxalq standartların daha geniş spektrinə xüsusi əhəmiyyət verilməlidir (Bayramov, Gülməmmədov, 2015, s. 25).

Hər bir ölkədə olduğu kimi, Azərbaycan banklarında da auditin keyfiyyəti korporativ qərarların qəbulunda əsas rol oynayır. Etibar və şəffaflığın əsas elementlər olduğu bank sektorunda keyfiyyətli audit idarəetmənin və strateji planlaşdırmanın müxtəlif aspektlərinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bilər.

Cədvəl 1. **Azərbaycan banklarının işində audit keyfiyyətinin** **korporativ qərarlara təsirinin əsas aspektləri**

İnvestorların və müştərilərin inamının artırılması	Yüksək keyfiyyətli audit investorların və müştərilərin etibarını artırmağa kömək edir. Etibarlı və şəffaf audit hesabatları bankın maliyyə sabitliyi və məsuliyyətli idarə olunmasından xəbər verir ki, bu da öz növbəsində daha çox investor cəlb edir və müştəri bazasını gücləndirir.
Daxili nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi	Audit bankın daxili nəzarət sistemindəki çatışmazlıqları aşkar etməyə kömək edir və onların aradan qaldırılması üçün tövsiyələr verir. Bu, banklara riskləri daha effektiv idarə etməyə, maliyyə itkisi ehtimalını azaltmağa və normativ tələblərə əməl olunmasını təmin etməyə imkan verir.

Məlumatlı idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi	Yüksək keyfiyyətli audit hesabatları bank rəhbərliyinə maliyyə vəziyyəti və əməliyyat fəaliyyəti haqqında dəqiq və vaxtında məlumat verir. Bu, aktivlərin şaxələndirilməsi, xərclərin optimallaşdırılması və yeni maliyyə məhsullarının hazırlanması kimi əsaslandırılmış strateji qərarlar qəbul etməyə imkan verir.
Tənzimləmə uyğunluğu	Bank fəaliyyəti qanunvericilik və Azərbaycan Mərkəzi Bankının normativ aktları ilə ciddi şəkildə tənzimlənir. Yüksək keyfiyyətli audit bankın bütün tətbiq olunan qaydalara və tələblərə əməl etməsini təmin edir ki, bu da cərimə və sanksiyaların qarşısını almağa kömək edir, həmçinin tənzimləyici orqanlar qarşısında bankın nüfuzunu artırır.
Korporativ idarəetmənin səmərəliliyinin artırılması	Yaxşı audit şəffaflığı və hesabatlılığı təmin etməklə korporativ idarəetməni təkmilləşdirir. Bura potensial maraq toqquşmalarının müəyyən edilməsinə və aradan qaldırılmasına və ümumi idarəetmənin effektivliyinin artırılmasına kömək edən Direktorlar Şurasının və yüksək menecmentin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi daxildir.
Təsir nümunələri	Digər ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da müxtəlif hallarda auditin keyfiyyətinin banklara təsiri nümunələri müşahidə oluna bilər. Məsələn, yüksək etimad səviyyəsinə malik beynəlxalq şirkətlər tərəfindən yoxlanılan iri banklar (məsələn, Böyük Döndülük: Deloitte, PwC, EY, KPMG) tez-tez daha yaxşı maliyyə nəticələri nümayiş etdirir və daha sabit müştəri bazasına malikdir.

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Dövlətin müəyyən etdiyi və həyata keçirdiyi fiskal siyasət, Mərkəzi Bankların açıq maliyyə bazarlarında qiymətli kağızlar və xarici valyuta ilə əməliyyatları faiz dərəcələrinə və məzənnəyə əhəmiyyətli təsir göstərir. Dövlətin iqtisadi siyasətinə uyğun olaraq, vergi dərəcələri ölkənin iqtisadi vəziyyətinə uyğun olaraq dəyişdirilir. Bu, ölkənin bank sisteminin və ümumilikdə kommersiya banklarının likvidliyinə və ödəmə qabiliyyətinə öz təsirini göstərir.

Makroiqtisadi amillər kommersiya banklarının siyasəti ilə bağlıdır. Kommersiya banklarının iqtisadi siyasəti səviyyəsində makroiqtisadi amillər mövcuddur. Kommersiya bankları xarici amillərə təsir edə bilməz, onların təsir dairəsini məhdudlaşdırmaq imkanları yoxdur. Lakin daxili faktorlar onların siyasəti ilə bağlı olduğundan iqtisadi siyasətlərini dəyişdirərək bu amillərə təsir göstərir. Onların təsirini məhdudlaşdırma və aradan qaldırma bilər (Ghale Rudkhani & Jabbari, 2014, s. 1363).

Kommersiya banklarının aktivlərinin yerləşdirilməsi və bununla bağlı risk faktorları bank likvidliyinə güclü təsir göstərir. Kommersiya banklarının aktiv əməliyyatlarının müsbət nəticəsi aktivlərin səmərəli yerləşdirilməsindən asılıdır.

Nəticə

Yekun olaraq qeyd edək ki, auditdə iqtisadi təhlil prosedurları audit prosesinin ümumi effektivliyinin və səmərəliliyinin artırılmasında həlledici rol oynayır. Qabaqcıl analitik üsulları inteqrasiya etməklə və məlumat analitikasından istifadə etməklə auditorlar maliyyə göstəriciləri və əməliyyat riskləri haqqında daha dərin fikirlər əldə edə bilərlər.

Bu prosedurları təkmilləşdirmək üçün ən yaxşı təcrübələrin və innovativ metodologiyaların mənimsənilməsini təşviq edərək, audit qruplarında davamlı öyrənmə mədəniyyətini inkişaf etdirmək vacibdir. Bundan əlavə, keçmiş auditlərdən əks əlaqə dövrlərinin daxil edilməsi istifadə olunan analitik çərçivələri təkmilləşdirməyə kömək edə bilər və onların sürətlə dəyişən iqtisadi mənzərədə aktual qalmasını təmin edə bilər.

Auditorlar və rəhbərlik arasında əməkdaşlıq da çox vacibdir, çünki o, şəffaflığı təşviq edir və maliyyə hesabatlarına təsir edən əsas iqtisadi amillərin daha yaxşı başa düşülməsini asanlaşdırır.

Nəticə etibarilə, auditlərdə iqtisadi təhlil prosedurlarının təkmilləşdirilməsi təkcə maliyyə hesabatlarının etibarlılığını gücləndirmir, həm də daha məlumatlı qərarların qəbul edilməsinə, maraqlı

tərəflər arasında etimadın gücləndirilməsinə və iqtisadi qeyri-müəyyənliklər qarşısında təşkilatın dayanıqlığının artırılmasına kömək edir. Bu təkmilləşdirmələrə üstünlük verməklə, audit peşəsi maliyyə ekosistemindəki mühüm rolunu daha yaxşı yerinə yetirə bilər.

Ədəbiyyat

1. Abbasov, Q. Ə., Cəfərov, E. O. (2011). "İqtisadiyyatın qloballaşması şəraitində maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartları əsasında maliyyə hesabatlarının hazırlanmasının zəruriliyi və bu standartlar üzrə sistemin yaradılması". *Mühasibat uçotu, audit və iqtisadi təhlil*, 4(226), 7-34.
2. Abbasov, Q. Ə. (2009). *Mühasibat uçotunun nəzəriyyəsi*. "İqtisad Universiteti".
3. "Auditor xidməti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev, Bakı şəhəri, 16 sentyabr 1994-cü il, № 882.
<https://e-qanun.az/framework/9236>
4. Bayramov, Q., Gülməmmədov, S. (2015). *Müasir şəraitdə auditin aktual problemləri*.
5. Cəfərov, E. O. (2019). *Maliyyə hesabatının konseptual əsasları*. Mühasibat və uçot.
6. Əliyeva, A. H. (2016). *Mühasibat uçotu*. Elm və təhsil.
7. İsmayılov, M. M., Əhmədov, Y. B., Muxtarova, P. E., Allahverdiyeva, C. C. (2015). *Audit təcrübəsi*.
8. "Mühasibat uçotu haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı şəhəri, 7 fevral 2005-ci il, № 192.
<https://e-qanun.az/framework/7366>.
9. Novruzov, V. T., Qənizadə, R. T., Yaqubov, Ş. H. (2015). N. Murtuzayeva. (tərc. red.). *Daxili audit fəaliyyətinin əsas prinsipləri*. Beynəlxalq Auditorlar İnstitutu.
10. Səbzəliyev, S. M., Quliyev, V. M., Zeynalova, G. M. (2014). Xərclərin uçotunun ənənəvi və funksional metodlarının müqayisəli xarakteristikası. *Maliyyə və uçot jurnalı*, 1.
11. Səbzəliyev, S. M., Quliyev, V. M. (2014). *İdarəetmə uçotu* (dərslük).
12. Akdoğan, Y. E., & Boyacıoğlu, M. A. (2014). The effect of corporate governance on firm performance: a case of Turkey. *International Journal of Critical Accounting*.
13. Crucean, A. C., & Hategan, C. D. (2019). The Determinants Factors on Audit Quality: A Theoretical Approach. *Economic Sciences Series*, 702-709.
14. Dashtbayaz, M. L., & Mohammadi, S. (2016.). The relationship between audit quality and Investment efficiency. *Journal of Economics, Marketing, and Management*, 20-32.
15. Ghale Rudkhani, T. M., & Jabbari, H. (2014). The effect of financial ratios on auditor opinion in the companies listed on TSE. *European Online Journal of Natural and Social Sciences: Proceedings*, 2(3(s)), 1363.
16. Soliman, W. S. M. K. (2020). Investigating the effect of corporate governance on audit quality and its impact on investment efficiency. *Investment Management and Financial Innovations*, 175-188.

Daxil oldu: 02.09.2024

Baxışa göndərildi: 27.09.2024

Təsdiq edildi: 08.10.2024

Çap olundu: 30.10.2024